

Elvira Willman ja hänen näytelmiensä naishahmot

1. Lähtökohdat

Kiinnostuin Elvira Willmanin (avioliitossa Willman-Eloranta) näytelmistä lukiessani Raoul Palmgrenin *Joukkosydän*-tutkimusta, jossa Palmgren analysoi Willmanin julkaistuja teoksia ja selosti kirjailijan henkilöhistoriaa. Palmgrenin kirjassa Willman on yksi harvoista naisista: laskujeni mukaan kirjassa mainitaan 149 kirjailijaa, joista vain yhdeksän on naisia. Yhtä paljon sivuja kuin Willmanille uhrataan vain muutamalle muulle naiskirjailijalle.

Merkittävydestään huolimatta Willmanin tuotantoa on tutkittu hämmästyttävän vähän. 1960-luvulla Marit Suomela on tehnyt Willmania käsittelevän laudaturtyön ja kirjoittanut sen pohjalta artikkelin *Tienraivaajat*-kirjaan. Suomalaista naiskirjallisuutta käsittelevässä *Sain roolin johon en mahdu* -teoksessa on Willmanista suppeahko artikkeli, ja *Suomen kirjallisuushistoria* mainitsee hänet muutama kertaan, mutta mitään tarkempaa uutta tutkimusta Willmanin teoksista ei tietääkseni ole ilmestynyt. Lyhyt kuvaus hänen työstään työväenlehdistön parissa tosin löytyy Aimo Roinilan väitöskirjasta *Kirja liikkeessä*.

Miksi Willmania sitten on tutkittu niin vähän? Ehkä yhtenä syynä on hänen marginalisoitua asemansa kirjallisuuden kentässä: hän oli nainen varsin miehisessä työväenkirjailijoiden joukossa, hän edusti joidenkin mielestä poliittisesti liian anarkistista ja ”epänaisellista” suuntausta, eikä hänen teoksiaan pidetty porvarillisissa piireissä edes oikeana kirjallisuutena vaan mitättömänä tendenssikirjallisuutena. Myöhemmin Willmania on ehkä vasemmistolaisessa tutkimuksessa kartettu, koska häntä pidettiin poliittisesti sopimattomana. Feministinen kirjallisuudentutkimuksessa painopiste on taas ollut enemmän 1800-luvun naiskirjailijoiden puolella. Willmanin tuotanto on lisäksi hankaa tutkia, koska vain osa on painettu, osa on hautautunut arkistoihin ja osa lienee suorastaan hävinnyt kansalaissodan melskeissä.

Willmanin kirjallinen tuotanto on kahtalaista. Toisaalta hän kirjoitti näytelmiä, joita esitettiin pääasiassa työväenteattereissa mutta *Lyyli*-näytelmää myös suomalaisessa teatterissa, jossa se sai varsin hyvän vastaanoton. Toisaalta Willman julkaisi työväenlehdissä kertomuksia, elämäkerta-artikkeleita ja poliittisia kirjoituksia sekä toimitti kirjallisuuteen keskittynyttä *Työmiehen Illanvietto* -lehteä. Olen päättänyt rajata tutkimukseni vain näytelmiin, sillä kirjallisuudentutkimuksen näkökulmasta ne tarjoavat yhtenäisemmän aineiston. Willmanin lehtikirjoituksia on varsin runsaasti – ainakin 50 kappaletta – ja lukuisissa lehdissä ja albumeissa, joten niiden analysoiminen vaatisi aivan oman tutkimuksensa.

2. Aineisto ja menetelmät

Proseminarityöni tutkimusaineisto koostuu viidestä näytelmästä. Kaksi niistä on painettuja kirjoja (*Lyyli* ja *Kellarikerroksessa*) ja kolme Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Kirjallisuusarkistossa säilytettäviä painamattomia käsikirjoituksia (*Korpisuolaiset*, *Juopa* ja *Vallankumouksen vyöryssä*). Näytelmistä vanhin on käsikirjoituspäiväyksen mukaan jo 1800-luvun lopulla kirjoitettu historiallinen näytelmä *Korpisuolaiset*, kun taas *Vallankumouksen vyöryssä* lienee Willmanin näytelmistä viimeinen. Kronologiseen aikajärjestykseen asetettuina näytelmistä voi nähdäkseni löytää kehityskulun, jossa alkupään tuotannossa korostuu kritiikki naisen asemaa kohtaan, kun taas myöhemmissä näytelmissä nousee tärkeimmäksi luokkavastakohtaisuus.

Näin ollen olen päättänyt tutkia näytelmien naishahmoja sekä sukupuolen että luokan näkökulmasta. Naishahmojen kautta näytelmät kritisoivat naisen ja työläisen heikkoa asemaa. Samanlaista käsittelyä esiintyy myös paljon 1800-luvun lopun realistisessa kirjallisuudessa, erityisesti Minna Canthilla, johon Willmania aikanaan verrattiin. Siksi pyrin tarkastelemaan Willmanin naishahmoja myös suhteessa Canthin naishahmoihin. Havaitsin heti, että Willmanin naishahmoilla seksuaalisuus tuntuisi olevan vahvempaa kuin Canthilla, sillä Willman ei epäröi tuoda teoksiinsa esimerkiksi prostituoituja. Lisäksi Willmanin naisissa näkyy luokkatietoisuus vahvempana kuin Canthilla, mikä tosin on ymmärrettävää

jo kirjoitusajankohtien välissä kuluneen ajan ja yhteiskunnallisten muutosten vuoksi. Yhteistä Willmanilla ja realisteilla on todellisten henkilöiden ja tapahtumien hyödyntäminen.

Tutkimusmetodina pyrin hyödyntämään feministisen kirjallisuudentutkimuksen lähtökohtia mutta tuomaan myös yhteiskunnallista näkökulmaa suhteuttamalla teokset kirjoitusaikaansa ja sen kysymyksen. Willmanin sanomalehtikirjoitukset toimivat tässä apuna. 1800-luvun suomalaisista naiskirjailijoista tehty tutkimus antaa hyviä lähtökohtia ankkuroida aiheeni muuhun suomalaiseen feministiseen tutkimukseen. Jos 1800-luvun varhaisimpien naishahmojen marginaalisuus johtui sukupuolesta, useilla Willmanin naisilla on marginalisoivana tekijän myös työväenluokkaisuus. Miten tämä kaikki ilmenee hahmojen kautta? Se on keskeinen tutkimuskysymyksenä.

3. Elvira Willman(-Eloranta)

Elvira Willman syntyi 10. elokuuta 1875 Uudessakaupungissa porvarilliseen perheeseen. Hänen isänsä oli suomenmielinen sähköttäjä, kun taas äiti oli ruotsinkielinen. Kodin suhteellisesta varakkuudesta kertoo, että Willman pääsi oppikouluun. Niinä aikoina vanhemmat erosivat ja Willman ja hänen veljensä muuttivat äidin mukana Helsinkiin.

Willman opiskeli ruotsinkielisessä Lyceum för Gossar och flickor -koulussa ja menestyi hyvin. Hän valmistui ylioppilaaksi 1894 kiitettävien arvosanojen kanssa. Sen jälkeen Willman aloitti opinnot Helsingin yliopistossa lukien historiaa, kirjallisuutta ja kieliä; hänen sanotaan osanneen elämänsä aikana suomen ja ruotsin lisäksi ainakin kreikkaa, latinaa, italiaa, espanjaa, ranskaa ja venäjää. Willman osallistui aktiivisesti opiskelijatoimintaan ja kiinnostui teatterista, minkä osoituksena syntyi *Korpisuolaiset*-näytelmä. Vuodet 1899–1900 Willman vietti Pariisissa Sorbonnen yliopistossa päästen esiintymään teatterissa ja suorittaen jonkin tutkinnon. Hän kiinnostui myös Ranskan vallankumouksesta.

Suomeen palattuaan Willman pääsi Suomalaiseen teatteriin harjoittelijaksi. Näyttelijäksi hänestä ei ollut, mutta Willman suomensi kaksi näytelmää ja kirjoitti vuonna 1903 oman näytelmänsä *Lyyli*. *Lyyli* oli suuri menestys. Sen sijaan Willmanin seuraava näytelmä, antiikin maailmaan sijoittuva *Rhodon valtias* (1904) oli täysi fiasko. Mahdollisesti näihin aikoihin on kirjoitettu myös kadonnut *Lucretia Borgia*.

Willman kuului aluksi poliittisesti nuorsuomalaisiin ja osallistui kansanvalistus- ja kutsuntalakkotoimintaan. Ylioppilasyhdistyksen kautta hän liittyi SDP:n jäseneksi ja osallistui myös suurlakkoon. Osaltaan Willmanin poliittiseen suunnanmuutokseen lienee vaikuttanut asuminen ns. Tammelundin puulaakissa Korkeavuorenkadulla poliittisessa ilmapiirissä. Hän alkoi myös kirjoittaa työväenlehtiin erityisesti siveellisyyssuhteista.

Willman nimitettiin kirjallisuuteen keskittyneen *Työmiehen Illanvietto* -lehden toimittajaksi kesäkuussa 1906. Niihin aikoihin hän tutustui sosialidemokraattiseen toimittajaan Voitto Elorantaan, jonka kanssa meni naimisiin syksyllä 1906. Seuraavana vuonna ilmestyi Willman-Elorannan toinen painettu näytelmä *Kellarikerroksessa*. Näytelmää syytettiin liian tendenssimäisen räikeäksi, eikä se kelvannut juuri millekään näyttämölle. Vuonna 1908 esitetty *Juopa*-näytelmä jäi myös vain harrastelijavoimin esitetyksi, eikä sitä painettu.

Willman-Eloranta oli ehdolla eduskuntavaaleissa SDP:n listoilla, mutta hän jäi valitsematta vuoden 1908 vaaleissa, mihin lienee osaksi syynä naisten nuiva suhtautuminen Willman-Elorannan näkemyksiin. Niihin aikoihin pariskunta muutti Leppävaaraan ja alkoi pitää siellä kauppapuutarhaa. Willman-Elorannan on sanottu tällöin kadonneen lähes kokonaan julkisuudesta, mutta hän osallistui silti työväen teatteritoimintaan, ohjasi mm. näytelmiä Sörnäisten työväennäyttämöllä ja oli mukana teatterikiertueella vuonna 1911. Työ ja perheeseen syntyneet lapset veivät kuitenkin oman aikansa.

Vuonna 1916 Willman-Eloranta tuli taas julkisuuteen *Rakkauten orjuus* -näytelmällä, jota esitettiin Uudessa teatterissa. Näytelmästä kirjoitettiin lehdissä melko runsaasti. Vuonna 1917 käynnistyneessä Työväen kiertueenteatterissa Willman-Eloranta oli lapsineen mukana, ja kiertueella esitettiin hänen näytelmiään *Vallankumouksen vyöry* ja *Veriuhrit*.

Willman-Eloranta oli kansalaissodassa mukana punaisten puolella. Vallankumous innosti hänet kirjoittamaan lehtiin. Vuoden 1918 alkupuolella ilmestyi Willman-Elorannan proosamuotoinen ja osin omaelämäkerrallinen *Vallankumouksen vyöryssä* -teos.

Kansalaissodan päättyessä punaisten tappioon Willman-Eloranta pakeni Neuvosto-Venäjälle, jonne hänen miehensäkin saapui. He olivat mukana kommunistisen puolueen toiminnassa, ja Willman-Eloranta kirjoitti puoleen lehteen vuosina 1918–19. Ystävänsä Maksim Gorkin avulla Willman-Eloranta pääsi myös matkustamaan Neuvosto-Venäjällä.

Ns. Kuusisen klubin murhat muuttivat tilanteen, sillä Voitto Elorantaa syytettiin niistä. Myös Willman-Eloranta pidätettiin. Mies teloitettiin vuonna 1923, mutta Willman-Eloranta pääsi vapaaksi. Hän asui ilmeisesti jonkin aikaa Moskovassa, kunnes katosi ruoanhakumatalla. Willman-Eloranta ilmeisesti vangittiin, tuomittiin ja ammuttiin 17. huhtikuuta 1925.

4. Näytelmät

Seuraavaksi kuvailen lyhyesti Elvira Willmanin näytelmiä, joita hyödynnän tutkimuksessani. Naishahmoja en ole vielä kovin syvällisesti analysoinut, mutta tiivistelmät antavat varmasti jonkinlaista käsitystä siitä, millaisia hahmoja näytelmissä esiintyy.

Korpisuolaiset (1895)

Korpisuolaiset on Willmanin varhaisin säilynyt näytelmä. Sen esittämisestä ei ole tietoa, mutta on mahdollista, että sitä on esitetty ylioppilaspiireissä, koska näytelmä on kirjoitettu Willmanin opiskeluaikoina.

Korpisuolaiset on nuijasodan aikoihin sijoittuva historiallinen näytelmä, jonka päähenkilö on talon-tytär Kerttu. Kerttu osallistuu miesten rinnalla talonpoikien sotatoimiin, mutta rakastuu yllättäen talonpoikien vangitsemaan haavoittuneeseen ritariin. Kerttu pelastaa ritarinsa hengen surmaten epämieluisen kosijan ja päästäen ritarin pakoon. Hän ei kuitenkaan itse halua jättää isäänsä ja kotiaan ja seurata rakastettuaan. Näytelmän loppu on traaginen: Kerttu kuolee vihollisten sytyttämässä tulipalossa ennen kuin rakastettu ehtii häntä pelastamaan.

Kertulle vastakkaisena naishahmona esiintyy talon piika Lyyli, joka pysyy tiukasti kodin piirissä Kertun osallistuessa miehisenä alueena pidettyihin sotatoimiin. Siinä, missä Kerttu uhmaa patriarkaattista valtaa eikä hyväksy isänsä valitsemää sulhasta, suunnittelee Lyyli avioliittoa samaan säätyyn kuuluvan rengin kanssa.

Lyyli (1903)

Lyyli on Willmanin ensimmäinen painetuksi asti päässyt näytelmä. Se saavutti aikanaan suurta suosiota suomalaisessa teatterissa esitettynä ja sai eräät kriitikot toivomaan Willmanista uutta Minna Canthia; näytelmän pohjana onkin todellinen tapahtuma, kuten usein Canthilla. Lyyli käännettiin myös viroksi.

Näytelmän päähenkilö on työläisen tytär Lyydia Siivonen eli Lyyli, joka työskentelee paperikaupassa. Lyylillä on suhde ihaillemaansa lääketieteen kandidaatti Birger Ekmaniin, joka pitää kuitenkin rakkaussuhdetta työläistyttöön pelkkänä leikittelynä: hänen tähtäimessään on sivistyneistöön kuuluva ja varakkaan perheen tytär neiti Sältin. Lyylin isä ja muut ihmiset varoittavat Lyyliä ylittämästä säätynsä rajoja. Lyylin isällä tämän voi nähdä hapuilevana luokkatietoisuutena.

Birger saattaa Lyylin raskaaksi, minkä paljastuminen saa julmistuneen isän ruoskimaan tyttärensä – käyttämään patriarkaattista valtaa. Birgerin kandidaattiveri Bergenstråle ottaa ystävänsä puhutteluun ja taivuttaa tämän hyväksymään naimisiinmenon Lyylin kanssa. Lyyli kuitenkin kieltäytyy avioliitosta hänet pettäneen miehen kanssa ja ilmoittaa hoitavansa lapsensa itse; jokseenkin voimakas ratkaisu 1900-luvun alussa. Näytelmän varhaisemmassa versiossa Lyyli päätyykin ampumaan itsensä, mutta neuvonantajana toiminut Kaarlo Bergbom taivutteli Willmanin kirjoittamaan vähemmän radikaalin lopun.

Kellarikerroksessa (1907)

Kellarikerroksessa on Willman-Elorannan toinen painetuksi tullut näytelmä. Sitä pidettiin aikanaan niin räikeänä ja hajanaisena rakenteeltaan, ettei näytelmä kelvannut isommille teattereille. Sen ainekset lienevät peräisin todellisesta elämästä, mutta niillä ei liene suoria esikuvia.

Näytelmän päähenkilönä voisi pitää Sigrid Laitista, ajurin tytärtä. Hänen perheensä asuu huonossa kellariasunnossa ja kärsii jatkuvaa puutetta, osaksi ajuri-isän juoppouden vuoksi. Isän jouduttua vankilaan toimeentulo-ongelmat pakottavat Sigridin harjoittamaan prostituutiota. Hänen perheensä kuvittelee tytön työskentelevän tarjoilijana. Lopulta totuus paljastuu siveellisyyspoliisin saapuessa hakemaan Sigridiä, eikä tämä kestä häpeää vaan hukuttautuu.

Sigridin tarinan rinnalla kulkevat useiden prostituoitujen tarinat, jotka ovat joutuneet ammattinsa erisyistä. Heistä esimerkiksi miehen viettelemäksi tullut Nanna suunnittelee pois pääsyä prostituutiosta ja avioliittoa työväen aatetta ajavan Erkin kanssa. Erkki menettää kuitenkin prostituoidun seurustelemisen vuoksi työpaikkansa raittiusseuran vahtimestarina, ja avioliittomahdollisuus kariutuu köyhyyden vuoksi. Vastakohtana tälle näytelmässä esiintyy kristillistä siveyttä ja parannusta saarnaava teologian kandidaatti Vikstedt, joka ei kuitenkaan tee käytännön teoissa mitään prostituoitujen hyväksi ja jonka vihjataan olevan homoseksuaali.

Näytelmän lopussa Erkki syyttää vahvasti yhteiskuntaa kaikesta tapahtuneesta ja vihjaa muutoksen olevan tulossa. Erkin puheenvuoron myötä voikin nähdä, että näytelmä tarjoaa sukupuolten epätasa-arvon ratkaisuksi vallankumousta ja luokkayhteiskunnan kaatumista.

Juopa (1908)

Juopa on Willman-Elorannan painamattomaksi jäänyt näytelmä, jota esitettiin Sörnäisten työväennäytämöllä vuonna 1909. Se pohjautuu Voikkaan lakkoon vuonna 1904.

Näytelmän päähenkilöt ovat varakkaan tehtailijan tytär Ellen Bernstedt ja kirjallisesti sivistynyt tehdastyöläinen August Enroth. Ellen osoittaa kiinnostusta ja myötätuntoa työväkeä kohtaan, kun taas hänen isänsä pyrkii johtamaan tehdasta patriarkaattisin ottein. Työläiset ryhtyvät lakkoon huonojen työolojen sekä työnjohtaja Schmidtin mielivallan ja naisten ahdistelemisen vuoksi, koska tehtaanjohtaja ei suostu edes keskustelemaan niistä. August nousee lakon johtajaksi, menettää sen vuoksi työpaikkansa ja joutuu vankilaan. Augustin vastakohtana ovat hänen uskonnollinen mutta sairaana ja köyhänä kuoleva äitinsä Enrothska ja sisarensa Lenna, joka vähät välittää työväen aatteesta.

Ellenin työläisiä kohtaan osoittama ymmärrys ei kohtaa vastakaikua hänen perheessään, vaan kaikki kauhistelevat sitä. Ellen päättää hylätä porvarillisen elämäntavan ja ryhtyä opiskelemaan. Ellenin ja Augustin väliset rakkaudentunteet eivät kuitenkaan johda mihinkään, sillä August valitsee Ellenin sijasta taistelun työväen puolesta ja näkee heidän välilleen syntyvän liian suuren juovan.

Vallankumouksen vyöryssä (1917)

Vallankumouksen vyöryssä on Elvira Willman-Elorannan vallankumousshuumassa kirjoittama näytelmä. Sitä esitettiin vuonna 1917 Työväen kiertueella, ja sen pohjalta Willman-Eloranta ilmeisesti muokkasi samannimisen proosateoksen. *Vallankumouksen vyöryssä* ammentaa aineksia sekä Viaporin kapinasta vuodelta 1906 että helmikuun vallankumouksesta ja sen jälkeisistä tunnelmista.

Näytelmän päähenkilö on venäläisen upseerin rouva Gertrud. Hänen miehensä Viktor Aleksandrovitsj Demidoff on noussut väliaikaiseen hallitukseen vallankumouksellisen menneisyytensä vuoksi. Gertrud haikailee silti yhä nuoruudenrakastettuaan Arkadj Petrovitsj Jemiljanoffia, joka teloitettiin Viaporin kapinan kukistettua, kun tämä pysyi miestensä rinnalla eikä paennut, kuten Viktor. Neljäs tärkeä henkilö on ajomies Vasja, joka oli myös mukana kapinassa mutta selvisi siitä hengissä. Porvarillista kauhistelua tuovat esiin upseerinrouvat Nikitin ja von Wendt

Arkadj Petrovitsjin haamu ilmestyy syyttämään Viktoria siitä, että tämä omaa etuaan ajaessaan vähät välittää kansan tahdosta ja vallankumouksesta. Miehensä toimiin tyytymätön Gertrud antaa hänet Vasjan kautta ilmi sotilasneuvostolle, jonka kuolemantuomion Vasja panee täytäntöön. Näytelmä päättyy siihen, että vallankumouksen väkivaltaisuutta kammoava Gertrud päättää ryhtyä tekemään työtä kansan eteen edistääkseen ihmisrakkautta ja järjellisyttä. Näytelmän lopussa korostuu naisen rooli ja yhteiskunnallinen äiteys: kun miehet – Viktor ja Arkadj – ovat kuolleet, on naisen – Gertrudin – aika tarttua toimeen ja parantaa maailma.

Lähteet

Kohdekirjallisuus

- WILLMAN, ELVIIRA 1903: *Lyyli: viisinäytöksinen näytelmä*. Yrjö Weilin, Helsinki.
- WILLMAN, ELVIRA 1895: *Korpisuolaiset. Painamaton näytelmä*. SKS:n Kirjallisuusarkisto.
- WILLMAN-ELORANTA ELVIRA 1907: *Kellarikerroksessa: viisinäytöksinen näytelmä*. Vihtori Kosonen, Helsinki.
- WILLMAN-ELORANTA, ELVIRA 1908: *Juopa. Painamaton näytelmä*. SKS:n Kirjallisuusarkisto.
- WILLMAN-ELORANTA, ELVIRA 1917: *Vallankumouksen vyöryssä. Painamaton näytelmä*. SKS:n Kirjallisuusarkisto.

Lehtikirjoitukset

- SÖDERHJELM, WERNER 1903: *Lyyli. – Panu. – Valvoja*.
- WILLMAN, ELVIRA 1903: *Päivän kysymys. – Työmies 127*.
- WILLMAN, ELVIRA 1904a: *Utopia. – Työmies 104*.
- WILLMAN, ELVIRA 1904b: *Vielä sananen utopiastani. – Työmies 114*.
- WILLMAN, ELVIRA 1905a: *Siveellisyys. – Työmies 1*.
- WILLMAN, ELVIRA 1905b: *Miksi meille naisille nykyisessä yhteiskunnassa sukupuolielämä on vastenmielistä? – Palvelijatarlehti 7–8*.
- WILLMAN, ELVIRA 1906a: *Henrik Ibsen. – Työmiehen Illanvietto 24–25*.
- WILLMAN, ELVIRA 1906b: *Prostituutio sosiaalisena luokka-ilmionä ja sen poistaminen sosiaali-
valtiollisilla keinoilla. – Työmiehen Illanvietto 25–28*.
- WILLMAN-ELORANTA, ELVIRA 1908a: *Vähäsen siveellisyydestä. – Työmies 186*.
- WILLMAN-ELORANTA, ELVIRA 1908b: *Nerojen maailmasta. – Työmies 206*.

Tutkimuskirjallisuus

- ARO, MATTI 1982: *Kestävä kaarisilta: Sörnäisten Työväennäyttämön – Helsingin Työväenteatterin
historiikki vv. 1900–65*. Helsingin työväenteatterin kannatusyhdistys, Helsinki.
- ASPELIN-HAAPKYLÄ, ELIEL 1910: *Suomalaisen teatterin historia IV: Bergbomin loppukausi:
Kansallisteatteri*. SKS, Helsinki.
- HYVÖNEN, ANTTI 1978: *Suomen vanhan työväenpuolueen historia*. Kolmas painos. Kansankulttuuri
Oy, Helsinki.
- KALLIO, O. A. 1912: *Uudempi suomalainen kirjallisuus: myöhempi eli murrosten aika*. Werner Sö-
derström Osakeyhtiö, Porvoo.
- KILPI, SYLVI-KYLLIKKI 1953: *Suomen työläisnaisliikkeen historia*. Kansankulttuuri Oy, Helsinki.
- KOIVUNEN, ANU & MARIANNE LILJESTRÖM (toim.) 1996: *Avainsanat: 10 askelta feministiseen
tutkimukseen*. Vastapaino, Tampere.
- KOSKI, PIRKKO 1986: *Kansan teatteri 1*. Helsingin teatterisäätiö, Helsinki.
- LAHTI-ARGUTINA, EILA 2001: *Olimme joukko vieras vaan: venäjänsuomalaiset vainonuhrit Neu-
vostoliitossa 1930-luvun alusta 1950-luvun alkuun*. Siirtolaisinstituutti, Turku.
- LAPPALAINEN, PÄIVI 2000: *Koti, kansa ja maailman tahraava lika: näkökulmia 1880- ja 1890-
luvun kirjallisuuteen*. SKS, Helsinki.
- LAPPALAINEN, PÄIVI, HEIDI GRÖNSTRAND & Kati Launis (toim.) 2000: *Lähikuvassa nainen:
näköaloja 1800-luvun kirjalliseen kulttuuriin*. SKS, Helsinki.
- LAUNIS, KATI 2005: *Kerrotut naiset: Suomen ensimmäiset naisten kirjoittamat romaanit naiseuden
määrittelijöinä*. SKS, Helsinki.
- MAIJALA, MINNA 2003: *Hauras tasapaino ja tuhoava passio: Minna Canthin Hannan ja Salakarin
henkilökuvauksesta*. Teoksessa Lyytikäinen Pirjo & Päivi Tonteri (toim.): *Romaanihenkilön muo-
donmuutoksia: kuusi kirjoitusta henkilökuvauksesta s. 74–100*. SKS, Helsinki.

- MAIJALA, MINNA 2005: Ingenuesta tragedienneksi: Canthin *Sylvi* traagisena avioliittodraamana. Teoksessa Lyytikäinen Pirjo, Jyrki Nummi & Päivi Koivisto (toim.): *Lajit yli rajojen: suomalaisen kirjallisuuden lajeja* s. 156–176. SKS, Helsinki.
- MORRIS, PAM 1997: *Kirjallisuus ja feminismi: johdatus feministiseen kirjallisuudentutkimukseen*. Suomentanut Päivi Lappalainen. SKS, Helsinki.
- NIEMI, IRMELI (toim.) 1988: *Pöydänkulma ja maailma: naiskirjallisuus tutkimuskohteena: teoriaa käytäntöjä, lähteitä*. Turun yliopisto, Turku.
- PALMGREN, RAUOL 1966: *Joukkosydän: vanhan työväenliikkeemme kaunokirjallisuus I*. Werner Söderström Osakeyhtiö, Porvoo.
- POHJOLA, RIITTA 1986: Näytelmäkirjallisuus – dramatiikka. Teoksessa Palmgren, Marja-Leena (toim.): *Johdatus kirjallisuustieteeseen*. WSOY, Helsinki.
- ROININEN, AIMO 1993: *Kirja liikkeessä: kirjallisuus instituutiona vanhassa työväenliikkeessä (1895-1918)*. SKS, Helsinki.
- ROJOLA, LEA (toim.) 1999: *Järkiuskosta vaistojen kapinaan*. Suomen kirjallisuushistoria 2. SKS, Helsinki.
- ROSSI, RIIKKA 2003: Ihmisiä ja rappioita: naturalismin henkilökuvaus. Teoksessa Lyytikäinen Pirjo & Päivi Tonteri (toim.): *Romaaninhenkilön muodonmuutoksia: kuusi kirjoitusta henkilökuvauksesta* s. 48–73. SKS, Helsinki.
- ROSSI, RIIKKA 2005: Vaaralla ja Elsa naturalistisina romaaneina: laji arkkitekstuaalisena mallina. Teoksessa Lyytikäinen Pirjo, Jyrki Nummi & Päivi Koivisto (toim.): *Lajit yli rajojen: suomalaisen kirjallisuuden lajeja* s. 104–127. SKS, Helsinki.
- SKS = Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- SUOMELA, MARIT 1962: Elvira Willman-Elorannan kirjailijakuva. Pro gradu -tutkielma, Helsingin yliopiston kotimaisen kirjallisuuden oppiaine.
- Suomen sosialidemokraattinen työväenliike 1899–1949*. 1949. Suomen sosialidemokraattinen puolue, Helsinki.
- TUOHIMAA, SINIKKA, NINA TYÖLAHTI & ILMARI LEPPIHALME (toim.) 1998: *Jäiset laakerit: artikkeleita pohjoisista naiskirjailijoista*. Oulun yliopisto, Oulu.
- VALLINHARJU, MAARIT 1967: Elvira Willman-Eloranta. Teoksessa Soikkanen, Hannu (toim.): *Tiennäyttäjät 2*. Kustannusosakeyhtiö Tammi, Helsinki.
- VAPAAVUORI, ANNELI 1989: Vallankumouksen runotar – Elvira Willman-Eloranta. Teoksessa Nevala, Maria-Liisa (toim.): *”Sain roolin johon en mahdu”*: suomalaisen naiskirjallisuuden linjoja s. 269–277. Otava, Helsinki.